

MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE.

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTIK

BARÁTH FERENCZ ÉS BÖHM KÁROLY.

II. ÉVFOLYAM.

2. FÜZET.

1883. MÁRCZIUS.

Megismeritek az igazságot, és az igazság
szabadokká téssen titeket.

János VIII. 32

TARTALOM:

1. A szellemi működés mint érzéki functiók összjelensége. — 2-dik közlemény. — *Schmitt Jenő.*
2. Spencer Herbert philosophiája. — Lélektani nézetek. — *Dr. Lechner László.*
3. A szerelem elméletéből. *Dr. Babics Kálmán.*
4. Locke és Leibnitz vitája a velünk született eszmékről. — Első közlemény.
5. Értesítő: »Válasz a szép mint fenséges« kritikusaiknak: *Dr. Masznyik Endré-től.* — Feleletek erre *Dr. Simon I. és b. f.* részéről. — Aug. Comte's Einleitung in die poet. Philos. Deutsch von Schneider.
6. A philosophiai folyóiratokból.
7. Újabb philosophiai művek.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS.

1883.

A „MAGYAR PHILOSOPHIAI SZEMLE“

munkatársai egyelőre a következők:

<i>Dr. Alexander Bernát</i>	<i>Harrach József</i>	<i>dr. Pulszky Agost</i>
<i>dr. Babics Kálmán</i>	<i>dr. Horváth Cyrill</i>	<i>Schmitt Jenő</i>
<i>dr. Bánóczy József</i>	<i>Hunfalvy Pál</i>	<i>Schneller István</i>
<i>dr. Bászeli Aurél</i>	<i>dr. Kiss Áron</i>	<i>dr. Schwarcz Gyula</i>
<i>dr. Bihari Péter</i>	<i>dr. Kovács Ödön</i>	<i>dr. Schwarzer Ottó</i>
<i>Bodnár Zsigmond</i>	<i>Kuncz Elek</i>	<i>dr. Sebestyén Jenő</i>
<i>dr. Buday József</i>	<i>dr. Lechner László</i>	<i>dr. Simon József</i>
<i>Dengi János</i>	<i>dr. Lechner Károly</i>	<i>dr. Széchy Károly</i>
<i>Domanovszky Endre</i>	<i>dr. Maczki Valér</i>	<i>dr. Szentkláray Jenő</i>
<i>Dunai Ferenc</i>	<i>dr. Medveczky Frigyes</i>	<i>Szlamka Elek</i>
<i>dr. Emericzky Géza</i>	<i>Melegh Gyula</i>	<i>Szőcs Farkas</i>
<i>dr. Felméri Lajos</i>	<i>Nagy Gusztáv</i>	<i>dr. Tolnay Lajos</i>
<i>dr. Fischer Lajos</i>	<i>dr. Nemes Imre</i>	<i>dr. Tóth Sándor</i>
<i>Gombócz Mihály</i>	<i>dr. Öreg János</i>	<i>Vandrák Endre</i>
<i>Grünwald Béla</i>	<i>dr. Pauer Imre</i>	<i>dr. Werner Rezső.</i>
<i>György Aladár</i>	<i>Péterfi Sándor</i>	

Felelős szerkesztő: **Böhm Károly.**

Társ szerkesztő: **Baráth F.**

A »Magyar Philosophiai Szemle« megjelenik kéthavi füzetekben, tehát évenként összesen hat füzetben, mintegy 30—35 lnyvi tartalommal.

Előfizetési ár: egész évre **5 forint.** Egyetemek, theologiai intézetek s egyéb felső iskolák hallgatói, ha ellenőrizve történik az előfizetés, személyök részére évenként **3 forinttal** fizethetnek elő.

A lap szellemi részét, s általában a szerkesztést illető tudósítások a szerkesztőséghez (*Deák-tér 4. sz., evang. főgymnasium*), az anyagi részt s kiadást illetőleg pedig *Aigner Lajos*hoz (*Városház-tér*) küldendők.

2. n

A SZELLEMI MŰKÖDÉS MINT ÉRZÉKI FUNCTIÓK ÖSSZJELENSÉGE.

— Második közlemény. —

Ezen egybevetítés functiójának részletes megvizsgálása a szellemi functiók egész elméletére nézve alapvető jelentőséggel bír, mert ezen különleges functióban leltük az egységes pontot, a melyre ezen functiók minden oly sajátságai visszavezethetők, a melyeket az egyszerű érzéki felfogással ellentétbe állítunk és szellemi sajátságoknak nevezünk. Mondhatjuk, hogy ez a szellem theoriájának Archimedikus pontja, a melyen a jövőben alkalmaznia kell emeltyűjét minden kutatásnak, a mely az ember szellemi tevékenységét tárgyává teszi. De itt is legszebb összhangzatban állunk a természettudománnyal és csak tovább kell haladnunk az ott jelzett irányban, természetesen saját területünkön, azaz a philosophia területén. Mig ennél fogva az eddigiekben a plasson véghetetlen változékonysága és alakulékonysága azonos létének és jelenségének lényegét vázoltuk, addig a következőkben csak az egyvelő boncztani és élettani szervezetének azon bonyolult, számtalan sok idegfonallal összekötött, egyenjogu minőségben szereplő központi szemléletek összetevékenységét és összjelenségét ki kell fejtenünk és demonstrálnunk; ámbár a természettudományi kutatás eredményeiben csakis a támpontot szolgáltatja, és durvább körvonalokban per analogiam csakis sejteti azon felette finom belszervezetet, a mely a lélek-sejtet más idegsejtekől megkülönbözteti. De itt sem hivatkozunk új feltevésekre, minthogy szerintünk ezen finom belszervezet csak a tengelyfonaloknak, valamint az egész sejtalakulásnak sokkal finomabb bel-

részletezésében és képzékenységében rejlik; oly feltevés, a mely egészen az eddigi természettudományi alapokon áll.

A szemlélet e g y központjánál, akármily gazdagon fejlődött legyen is az, nem válik lehetségessé ezen egybevetítés jelensége. Mert ezen egymást közvetlenül határoló, terjeszkedő, egymásra tevékenyen vonatkozó alakzatok csakis az összefüggő terjeszkedés ezen egymásra vonatkozó tényleges berendezésében jelentkezhetnek, mint ezen érzéki, concret, térbeli összefüggés. És valamint minden egyes alakzat, közvetlen létében, másoktól különböző terjeszkedést képvisel, olykép jelentkeznie is kell ezen összefüggésben, úgy hogy ezen térbeli vonatkozásban az egyiknek a másikba való vetítése teljesen ki van zárva. Ezen egybevetítést tehát mint a »g o n d o l a t« sajátóságát állítjuk szembe a »l é t« vagy »létező« egyszerű közvetlen jelenségének ezen ki zárólagosságával. A »gondolatot« itt legprimitívebb értelemben vesszük.

De a helyett, hogy ezen kérdés megoldása céljából »szellemi lényeg« feltételeznénk (a mi csak annak képzeleti alakban való feltételezése a mit tudományilag megoldani kellene), a helyett, hogy ezen mystika ködös és üres magaslataiba tévelyednénk el, kísértsük meg inkább leszállani a tényleges tapasztalati kutatás mélyeibe, hogy ott leljük azon »felfoghatlan sublim« tevékenység kulcsát. Itt a tapasztalatok tényeiben valóban nem is a functiónak pusztán egy központját leljük, hanem számtalan autonom sejtet, intensív vegyi és villamos feszítéssel, összekötve számtalan finom idegfonallal. És egyedül ezen számtalan öntevékeny, autonom alakulatnak feltevése oldja meg a szellemi functiók gazdag kifejelettségének és sajátos egységének titkát.

Ezen intensív-egységes tényben és jelenségben a központi szemléleti rétegek, a melyekben számtalan, végtelenül finom, elszigetelt idegfonal végződik, és melyekben ezek pozitív tevékenysége összpontosul, a belfeszítés oly magaslatát tüntetik elő, hogy mellette a finom, elszigetelt idegfonalok ténye és jelensége az egységes ö s s z t ü n e t b e n, az ö n t u d a t b a n elenyészik és háttérbe szorul. Eléggé intensív ugyan ezen finom fonalok tevékenysége arra, hogy az ösztünyt — az öntudat egységét — létesítsék; de ezen ösztünytében megint oly erővel tűnnek elő a hatalmas központi szemléletek, hogy a kevésbbé

intenzív, finom, összekötő fonalak jelenségét az összjelenségben elhomályosítják, úgy, hogy ez mellettük elő nem tűnik, hanem az összjelenség ezen hatalmas központi szemléletében elvész, mert egybeforrasztó összténynyel és nem elszigetelt tevékenységekkel van dolgunk. Míg tehát a finom fonalak jelensége az egybeforrasztó össztényben háttérbe szorul, addig maguk ezen központi szemléletek előtérbe lépnek és pedig, minthogy mindannyian egyaránt központi autonóm szerepet játszanak, egyenjoguminőségben.

Ezen, ily egyenjogú minőségben az öntudat összjelenségében előtűnő szemléletek nem szemlélhetők többé közvetlenül, térbelileg egymást határoló mozzanatok gyanánt. Mert akkor nem egyenjogú központi szemléletek és mozzanatok volnának, hanem valamely központ körül, közvetlen térbeli vonatkozásban, csoportosuló mozzanatokkal volna itt dolgunk, a mely központnak rétegei előtűnnének, míg a határ felé fekvő rétegek fokozatosan (az összjelenségnél fogva) elmosódnának. Itt azonban először is már az összeköttetés nem közvetlen, a mennyiben azt a finom, elszigetelt, az összjelenségben többé elő nem tűnő fonalak közvetítik. Teszik ezt pedig olyképp, hogy nemcsak egy központból a másikba érő összeköttetések forognak fenn; ezen összeköttetések ellenkezőleg mindenfelé egyaránt ágozódnak el az elszigetelt fonalak mentében, úgy, hogy minden egyes központi szemlélet egyenlőképp áll összeköttetésben minden más központi szemlélettel, és így egyik sem foglal el a többiekkel szemben központi állást. Ezen központi szemléletek tehát, a mennyiben valóban egyaránt autonóm szemléleti mozzanatok, az összjelenség vagy az egységes öntudat teljesen egyenértékű központjainak veendőik. Ezen központi, egyenértékű, autonóm mozzanatoknak megfelelő egységes tény és jelenség szükségképp ép oly sajátzerű, és egyetlen valami, mint ezen synthesis maga, a melyből eredt, és a melylyel mint egységes ténynyel és jelenséggel megegyeznie kell.

Ezen sajátzerű tény ellenmondásnak látszik az abstractió szempontjából, a mennyiben itt különböző létezők ugyanazon módon egységes vonatkozás viszonyába lépnek. De ezen, egyformán központi állást foglaló, mozzanatok egységes ténye éppen az, a mi minden sajátásaiban a különböző

önálló egyedi alakzatok és szemléletek egybevetítésének jelenségében találja létezését és kifejezését. Csakis az egybevetítés ezen tényében leljük annak világos kimutatását, miként válhatik lehetségessé az autonom, egyenletesen összekötött, egyaránt központi szemléleteknek összjelensége?

Ha a sejtek egy oly systemáját képzeljük, a melyben minden irányban egymással való összeköttetések fenállanak, akkor ezt oly térbeli folytonosság képében szemléljük, a melynek részei egy bizonyos központ körül csoportosulnak, és a melynek határai elmosódnak. Ilyen képzeletből természetesen nem értelmezhető az egyenjogu központi szemléletek összjelensége, mert itt attól gyökeresen különböző tényt állítottunk.

Az érzéki szemléletnek közvetlen, térbelileg összefüggő összjelensége azért nem lepi soha az érzéki tény ezen legmagasabb alakját, a szellemi functió tényét és abban, a mint azt így egyszerűen veszszük, soha meg nem jeleníthető. Azon kísérletek, melyek az ilyen egyszerű reductióra czéloznak, szükségkép meghiusulnak. Mert a közvetlenségben csak egy központi szemléletben csoportosult jelenséggel van dolgunk, vagy legalább egy ilyen központi szemlélet a fenti functióban oly mértékben tűnik elő, hogy ezeu szemléletben a szellemi tüneménynek fenti sajátosságai nem jutnak határozottan érvényre. Leginkább ezen körülmény vezetett azon meggyőződésre, hogy a szellemi tények egyszerű érzéki tények synthesisére vissza nem vezethetők. És valóban, a szellemi működés synthesise lényegesen különbözik ezen egyszerű térbeli vonatkozás tényétől; ugy, hogy ezen felfogás épen a lényegest, az egyes szemléleteknek egyenjogu központi voltát és az összjelenségben való önállóságot és egyenértékét szemügyre nem veszi.

Ép oly lényegesen különbözik továbbá ezen tény különböző behatásoknak valamely közvetlen létező kiterjedésben történő összezavarodásától vagy egybeolvadástól; mint ha pl. egy darab viaszon különböző benyomások egymást részben eltörülik és megzavarják. Az állotttényben, mely itt előttünk áll, az egyes mozzanatok közvetlensége nem érintetik; ennélfogva ezen mozzanatok közvetlenségükben avagy létükben a többi megha-

tározásokkal össze sem zavartathatnak, azok által ezen közvetlenségben meg nem másíthatatnak s meg nem rongáltathatnak. De, habár az összvényben egymást sajátzerű, itt rajzolando módon megzavarják és akadályozzák, mégis megtartják teljes egyedi határozottságukat, úgy hogy az öntudat egységében mindenkor ezen egyedi határozottságukban léphetnek előtérbe. Minthogy tehát minden egyes központi jelenség közvetlen, egyedi létében ezen összfunctión belül meg nem változik, azért abban mint olyanban a megzavarás nem is jelentkezhetik.

A központi mozzanatok azonban egészen egyformán érvényesítik magukat az összjelenségben. Minthogy tehát ezen összfunctióban mindannyian egyformán központi alakok, ennél fogva az összjelenségben egyik sem tűnhetik elő tisztán mint olyan, azaz egyik sem tűnhetik elő érzéki határozottságban, mint ezen létező közvetlenség. Az összjelenségben tehát, hogy elvontan fejezzük ki magunkat, az egyes központi alakzatok egyenlően tagadó viszonyt foglalnak el egymással szemben; nem tűnethetik elő egyik központnak létező valóságát sem ezen összjelenségben, mert hisz emez ugyanazon jogosultsággal tünteti elő a többi központi szemléletnek közvetlenségét is. Ezen eredmény nem esik ennél fogva az egyes szemléletek közvetlenségébe vagy létébe, nem tekinthető létezőnek, hanem csak azon sajátzerű összfunctióba mint olyanba, a melyet ezen léttel ellentétbe állítunk. Ha tehát ellenmondásnak tekinti az abstractió ezen összvényt, akkor igaz van, midőn egyuttal az ellenmondás nemlétét állítja. De a mit az abstractió nemtudatosan fűz egybe, annak eredeti összefüggése csak itt válik világossá, az érzéki tény egységében, annak eredeti világosságában és evidentiájában.

Az abstractio ezen vényt, a melyben különböző létezők ugyanazon egységes vonatkozásban szemléletnek, ellenmondásnak nevezi; de arra nem gondol, hogy az ellenmondás tudata maga is igen határozott belső tény és jelenség. Itt világossá válik előttünk, hogy az abstractió schemái, p. o. az ellenmondás nemlétének sarkelve mérvadó kiinduló pontjaink, alapjaink nem lehetnek. Ellenkezőleg mindazon schemák alaplétét és alkalmazásuk jogosultságát az érzéki beltények demonstratiójában kimutatni, feladatunk. Az, a mit az abstractió tagadásnak vesz,

concret álláspontunkról inkább központi autonom mozzanatoknak egyenjogu egybefoglalása. Ezen egység, Hegel szép szavait alkalmazva, »gyémánt kötelékhez« hasonlít, a mely átlátszó, elválhatlan egységében a mozzanatokat egybeolvasztja, azokat ép oly őseredeti módon egymásban és az egységben megjelentkezeti, valamint azokat önálló autonom létükben megóvja, és ezen krystálytisztá egységbe való elmerülésből megint a napvilágra, az öntudat felületére kiemeli, s teljes egyedi határozottságukban előtűnteti.

A mit az abstractió ellenmondásnak, lehetetlenségnek tart, az csak saját lényegének concret felfogása. Igen természetes! mert hisz jelen felfogásunk nem más, mint az abstractió felszólítása, annak positiv megtagadása. Az abstract felfogásnak ezen »lehetetlensége«, »felfoghatlansága« csakis saját gondolkodásának, saját functióinak ténye. A »lehetetlenség«, az ellenmondás határozott gondolatok. Ezen lehetetlenség tehát csak ezen, maga előtt az abstractio előtt örökké homályos, felfoghatlan, saját titka és lényege, az abstractiónak és szellemségnek lényege. Ugyanazon elméletek, a melyek a szellemnek az egyszerű térbeli léttel való tiszta ellentétét tanítják, és azt mint annak ellentétét meghatározzák, — szükségkép ugyancsak szám-talan, térbelileg szemlélt képzeteknek ugyanazon egy, térbelileg nem különödött szellemi egységbe való egybevetésének »ellenmondó« tényét kénytelenek állítani, a melyet ugyanazon é-nben összefognak. Való az is, hogy másrészt megint, ezen »nem-térbeli« szellemi egybeolvasztással szemben, ugyanazon öntudatban érvényre jut a térbeli, reális, érzéki, önálló lét jelensége, a mely egész határozottságában ezen szellemi egybeolvasztással ellentétbe állítatik. Pedig ha ezen érzéki, egyedi, térbeli lét valósággal a szellemi tevékenységben adva nem volna, oly dologról, mint az, melyet a szellemnek ellentétékép felállítottak, a mást kirekesztő, önálló természettel bíró, kiterjedt, reális lét-ről szó sem lehetne. Hasonlót tapasztalunk az állítólag felfoghatlan »magánvaló«-nál. Így játszik az abstractio bujósdit önmagával. Mi pedig ezen elvont állítások reális alapjáig látunk, mely állításokra, mint a belszemlélet tényeire, támaszkodik az abstractio és melyekben az érzéki léttől gyökeresen különböző

szellemi lét felállítására okot talál. Világosság kezd elterjedni a szellemi öntudat ezen »valóságos« illúzióinak reális alapjaira.

Ezen autonom mozzanatoknak ennél fogva oly egységben kell jelentkezniök, a melyben ugyanazon összjelenséget képezik; de ez oly összjelenség, a mely az egyedi létet mint olyant meg nem zavarja, a mely tehát minden egyes mozzanat lététől különböző valaminek látszik. Ezen egység ennél fogva nem a létben való összeolvadást tünteti fel — (megjegyezzük, hogy itt a »lét« alatt csak az egyszerű érzéki mozzanatok jelenségének létét értjük, a mint eredetileg a lét is vétetik). — Ezen összjelenség tehát, mindazonáltal hogy létalapjai világosan fekszenek előttünk, különbözik az egyszerű, terjeszkedő mozzanatok egyedi lététől, és ha a lét fogalmát azokra megszorítjuk, — ez összjelenség ellentétben áll a léttel (ezen határozott értelmében véve azt). Valóban a gondolatot a léttel ellentébe állítja az abstractió. Ezen ellenmondó felfogása csak itt találja megvilágítását és igazolását. Minthogy ezen mozzanatok jelensége egyenjogú minőségben tűnik elő az összjelenségben, azért az egyrészt szükségképen zavartatik ezen jelenségnek viszonyában, a mennyiben érzéki meg nem egyező viszonyok egy összjelenségben vettettek egybe, másrészt az összefűzött alakzatok jelenségei egymást erősítik, a mennyiben azok hasonló érzéki természetűek. De valamint ezen összezavarás nem állhat a mozzanatok közvetlenségének megzavarásában, úgy ezen egybevetés összhangzata sem eshetik a létbe, nem jelentkezhetik mint a közvetlenségben létező. Nyom nélkül, a létező egyedi határozottság megérintése nélkül ellebeg így a szellemnek aetherikus lehelete ezen alakzatok felett, és az összjelenségben, az öntudatban tehát világos az, hogy az egyedi határozottságnak ezen összhangja vagy megháborítása nem komoly, létbevágó, reális változás jellegével bír, hanem hogy az csak az összjelenség játéka. Ezen összjelenség játéka az, a mely mint olyan ezen létet nem érinti, azzal össze nem zavarható, irányában idegen, magasztos, megközelíthetlen és egyúttal minden átható tevékenység színét ölti. De ezen tevékenység épen eme sajátágainál fogva másrészt csakis eredménye az egyenjogú központi szemléletek ezen egységes tevékenységének, a melyek alapjából mint összjelenség veszi eredetét. Ugyanezen egyedi alakban létezőkül tekintett mozzanatok elmerülnek így

az összjelenség kristálytisztá átlátszó mélységében, de fel is mérülhetnek abból minden pillanatban, intenzív vegyi feszítésben tűnhetnek elő az öntudatban, teljesen elkülönödött módon létező, nem-eszményi, nem-gondolati alak színében. Egyenjogú mozzanatoknak egyforma egybefoglalása az, a mi az abstractió előtt felfoghatlannak látszott. De az érzéki tény világossága előtt az elérhetlen megtörténtté, a felfoghatlan ténynyé válik.

»Das Unzulängliche, hier wird es Ereigniss,
Das Unbegreifliche, hier ist es gethan.«

(Göthe, »Faust.«)

Az előadottakból világos már most az is, miért tűnik el a gondolati tevékenységben oly sajátságos módon a közvetlen létalakzatok kizárólagossága. Legbensőbbben egy ténynyé egybeolvasztva, az egyes képzeleti alakzatok mégis megtartják saját egyedi és érzéki határozottságuk jellegét. Azért mondja oly találóan a költő: könnyen megférnek egymással a gondolatok, de keményen szorítják egymást a térben a tárgyak. Minden elképzelhető golyó például mint egyedi alak kizárja a többit, míg a golyónak fogalma ugyanaz mindannyijukban. A létalakok kizárólagossága eltűnik ezen legcsodálatraméltóbb, legtökéletesebb érzéki összvényben és az autonom módon megmaradó mozzanatok ezen egybevetésében, úgy látszik, mintha ezen egymást kizáró, feszítő létmozzanatok korlátai megszűnnének és az összeegyeztethetetlen valami csodálatos, az érzéki léttel meg nem férő egészen más módon, szellemi módon egybe volna szöve, egy mindent átható tevékenységben, a nélkül, hogy ezen mozzanatok egyedi határozottságukat végkép és valósággal elveszítenék. És mégis, a csodák ezen csodája, a szellemi tevékenység csodája csakis az érzéki lét ezen sajátságos összműködésének leghívebb kifejezése.

A szellemi felfogás ezen összjelenségében szemléleti ismeretünk sajátságos tényei is találják megoldásukat. A fentebbi példában, a közvetlen szemléletünkben adott tájképet az emlékezeti és képzeleti funktióban létesült szemléletekkel megfelelően összekötte szemléljük. Mindkét nemű szemlélet egy összjelenségben tűnik elő. Képzeletünkben a legtávolabbi háttérbe, a tárgyakhoz legkülönfélébb állásokba helyezkedhetünk, úgy hogy nem csak a tapintás folytán alkotott teljes alakkal, hanem a legkülönfélébb

állásokat mutató másféle optikai szemléletekkel vetjük egybe az adott távlati képet; valamint egy emberről, ha másik oldaláról nem láttuk, mégis egész alakjának megfelelő minden oldalú képet alkotunk a képzeletben, a mi csak azáltal lehetséges, hogy a legkülönbébb oldaloknak megfelelő szemléleteket a teljes, tapintás folytán észlelhető alakkal összevetjük. Ezen teljes térbeli ismeret az illető szerves feltételek mellett is csak lassanként létesült az egyedben, úgy mint az lassankint, fokozatosan létesült magában a fajfejlődésben is; és így kész, apriori »egy csapással« adott alaknak nem vehető. Még kevésbé vehető annak a tiszta, mennyiségteni tér, a melyről más alkalommal értekezünk. Láttuk, hogy a teljes háromméretű optikai tér már a phantasiának igen bonyolult működése által létesül, mely csak sokoldalú egybevetítés folytán válik lehetségessé. Látjuk miként felel meg agyvelőnk anatómiai és physiologiai szerkezete a szellemi tevékenységek sajátosságainak, és hogy csak számtalan, egyenlőkép önálló központoknak szervesen összefüggő működésében valósíthatók a szellemiség tünetényei, a képzelet, úgy mint a gondolkodás jelenségei.

De az »én« azonossága? Hogy óvjuk meg ezt? Épen ily módon; a mennyiben az én egysége »eszményi«, »szellemi« egység, nem pedig kőnek vagy cölöpnek egysége, egyszerű, holt, magával való azonossága. Annyiban az én azonossága is csak egy ösztünet azonossága, a mely számtalan változáson át, számtalan autonom szemléleten keresztül vonulván, mindannyiban ugyanazon önmagával azonos központi alakzatot tünteti elő. Az én valósággal bele van szőve a viszonyok ezen gazdag változatosságába. A képzeletben például magunk megyünk a szemlélt tárgy másik oldalára, hogy arról teljes képet nyerjünk. Az én azonosságának tudata sem más, mint emlékezet által számtalan sejtben megtartott különböző egyedi alakjainak egy összjelenségbe való összevetítése. — —

Láttuk, hogy a plasson véghetetlen alakulékonysága az alapfeltétel, a mely alatt a természet összeletében, a lét harcában mindig magasabb szerves alakok fejlődhetek és hogy az a fejlettség legfelsőbb fokán egyuttal az ismereti alakokban adott utánképzésnek alapfeltétele. Vázoltuk ezen utánképzés módját is, a mint az a szemléletben és emlékezetben valósul. Ámde a plas-

son képzékenysége nem szoritkozik a pusztá utánképzésre, hanem úgy is fejti ki ezen alakulékonyságát, hogy önkényesen, spontán módon is létesíti magában az érzéki alakok végtelen változatosságát. Az agyvelő azon tevékenysége, a mely a pusztá utánképzés keretén túl a plassonalakulékonyságát számtalan autonom szemléletekben kifejti, a p h a n t a s i a, a k é p z e l e t t e h e t s é g e.

Itt azon figyelemreméltó jelenséggel van dolgunk, melynél fogva a »végtelenül képzékeny« plasson ezen alakulékonyságának összes következményeit kifejti. Ezen roppant változékonyság kifejtése közben az alak és belfeszítés legkülönbözőbb változásainak oly finom fokozatai létesülnek, hogy ezen kifejlett képzékenysége előtt a természet többi alakzatainak képzékenysége háttérbe szorul. Semmiféle alak sem lehet adva, a mely ezen alakulatok körének finom fokozataiban már helyt nem foglalt volna; — az agyplasson ezen roppant változékonyságának összjelenségében és annak törvényeiben, a gondolat törvényeiben benn nem foglaltatnék; nincs semmiféle alakzat, a melynek »léte« és »valósága« már előre nem volna képezve ezen mindent önmagában foglaló lehetőségben. A plasson végtelen változékonyságának belső reális kifejtésében látjuk a »gondolatiság« és »lehetőség« reális alapját, a melyet a gondolkodó lény minden valóság felfogása előtt »apriori« feltételezendőnek hisz. A külsőnek szemléletében jelentkező plassonalakzatok tehát a plasson alakulékonyságát mindig csak kisebb mértékben fejtik ki; a phantasia azonban ezen messze tulmegy, a mennyiben az a plasson alakulékonyságát teljességében fejti ki. A teremtő képzelet által létesített gondolati alakok azért minden érzéki tapasztalatban birnak érvénnyel. Ki kell már most mutatnunk a g o n d o l a t i a l a k o k n a k t á r g y i a l a p j á t é s j o g o s u l t s á g á t, tárgyi összefüggésüket az egyszerű érzéki tényekkel, a melyekre vonatkoztatjuk; ki kell mutatnunk, hogy itt nem külső formákkal van dolgunk, a melyek a közvetlen érzéki tényekkel semmi összefüggésben nem állának és mint teljesen különböző természetűek azokhoz csak külsőleg volnának illeszthetők. Önmagukban, közelebből meg kell vizsgálnunk ezen univversalis alakokat, és ki kell mutatnunk, hogy minden sajátsgaiknál fogva, csakis az érzéki tény minden elképzelhető válto-

zatosságának egy tényben és jelenségben való összefoglalásával van dolgunk.

Az emlékezetben megtartott jelenségek a különböző központokban előre megállapított összefüggés rendjében tűnnek elő, úgy, hogy bizonyos jelenségek intenzívebb előtünése folytán más következő jelenségek más sejtekben az emlékezet előre meghatározott rendjében lépnek fel. A tapasztalati idő ezen szemléletében uszóhoz hasonlítunk, a ki a folyó tetszés szerinti helyén szállhat ugyan a vízbe, de mindenütt előre meghatározott irányban érzi magát a víz folyása által ragadtatva. Az agyvelő-sejtek gazdag szerkezetében további önálló kifejtését nyeri a plassen alakulékonysági tehetsége; habár az agyban a finomabb vegyi rezgés egyes nemei csak a különödtt érzékiség központjainak működése és a külső érzékszervek működése által ébreszthetők. Az emlékezeti alakzatoktól számtalan összekötő fonal vezet a képzelet variáció soraihoz, a hol számtalan központi szemléletben, számtalan sejtben fokozati rendben tűnnek elő az egyes alakzatok alaki és belfeszültségi variációinak megfelelő alakzatok.

Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy itt minden egyes alakzat számtalan váltakozási sorozatba be van vonva, továbbá hogy nemcsak a közvetlen terjeszkedő alakzatok, mint olyanok, hanem az időbeli változások és lefolyások variációival is van itt dolgunk, úgy hogy egész emlékezeti sorozatok, más időbeli váltakozási sorozatokkal, a melyek a változás e nemét másképen, sebesebben vagy lassabban tüntetik elő, — összeköttetésben állanak.

Tekintsük már most a váltakozási sorozatok funkciójának consequentiáit, a mint azok az összjelenségben nyilvánulnak. Láttuk, miként szövődött be minden egyes belszemléleti és képzeleti alak a plassen változékonyságát kifejtő váltakozási sorozatokba, a melyek az érzéki tények különféle nemeit számtalan irányban fejtik ki. Minthogy minden egyes alakzat ezen sorozatba mint tény és jelenség szorosán be van illesztve, azért nem tűnhetik elő a nélkül, hogy a sorozat többi alakulatait tevékenységre ne indítsa, rezgésbe ne hozza. Minden egyes emlékezeti, vagy képzeleti alak előtünésével (vagy vegyi rezgésének intenzívebb módon való megindításával), a rezgés a megfelelő rezgési

sorozatokra továbbíttatik. Nem csupán az egyes alak fog rezegni, hanem általa indítatva a megfelelő váltakozási sorozatok is, a melyekben az egyes alakzat az universalis jelenéssel mindent átfogó harmoniába szövődik egybe, a mint azt Göthe »Faust«-jában oly mélyen és találóan fejezi ki:

»Wo ein Tritt tausend Fäden regt,
Die Schiffelein herüber, hinüber schiessen,
Die Fäden un g e s e h e n fliessen,
Ein Schlag tausend Verbindungen schlägt.«

Itt már most megint alkalmazandó a szellemi egybevetítés törvénye. Az egybehangzó alakzati és rezgési sajátágok egy összjelenségbe vetítettvén, a fent körülírt módon megerősítik egymást, míg a meg nem egyező egyedi érzéki sajátágok az összjelenségbe egybevetítve, elmosódnak, és csak a szellemi, pusztán gondolati alak színében tűnnek elő. Ezen, a pusztán eszményi, képzeleti, alanyi, nem-létező összjelenség, összefoglalás vagy fogalom alakjában előtűnő összhangzat, az érzéki közvetlenség létevel szemben állítatik, mint pusztán schemaszerű, nem-egyedi, nem-létező valami. Az emberi aggszervezet ezen sajátágánál fogva az egyedi tehát nem tűnik elő korlátozott egyedi voltában, hanem csak a váltakozási sorozatok ezen összjelenségében, úgy, hogy az egyedi alak előtűnésével számtalan képzeleti alakzatok sorozata jön rezgésbe, a mely rezgési sorozat, egységébe egybefoglalva, fogalom alakjában tűnik elő az egyedi alakzat.

De ezen váltakozási sorozatok vonatkoztatásában sajátágos, új magasabb határozottsággal jelentkezik az előtűnő egyedi alak, minthogy az a sorozat ezen egységében nemcsak egyszerűen önmagában, hanem ezen váltakozás többi alakjaival szemben, azokkal ellentétben is határoztatik meg. Csakis ezen egybefoglalás és egybevetítés tényében állítjuk az egyedi alakot határozott ellentétbe mással, csakis így különböztethető meg attól, ezen határozottságában a változatos mással szemben. Ezen határozottság, a melyet az egyedi nemcsak egyedi érzéki létének közvetlenségében bír, de a melyet csak ezen egybevetítés által, a gazdagon, vagy végre universalis módon kifej-

lett változatos mással szemben nyer, ez a s z e l l e m i h a t á r o z o t t s á g.

Most még példában világosan ki kell mutatnunk, hogy a szellemi határozottság valósággal nem más, mint v á l t o z a t o s s á g i h a t á r o z o t t s á g. Erre épen a legtökéletesebb, az universalis gondolati alakok legalkalmasabbak, mert azokban találjuk ezen szellemi határozottságot legkifejlettebb, legélesebb alakjában. Itt a matematikai gondolati szemléletből vesszük példánkat. A golyó, mint érzéki szemlélet, minden sajátásaival, a terjeszkedési viszony, a feszítés sűrűsége vagy specificált rezgési, állapotával teljes határozottságban adott érzéki lét s jelen-ség. De a m e n n y i s é g t a n i g o l y ó, a gondolatilag, szellemlag meghatározott golyó, ebbeli határozottságát csak végtelen változatossággal szemben, és annak fenti módon körülírt e g y b e v e t í t é s e mellett nyeri. A matematikai golyó ezen határozott alak csak annyiban, a mennyiben nem ellipsoid, nem henger, nem gula, nem háromszeg, nem sík stb., ennélfogva csakis ezen roppant változatosság egybevetítésével nyeri ebbeli határozottságát mint matematikai alak. Ezen szellemi határozottságát csakis ezen, sőt minden elkészíthető alakok változatosságának egy szemléletbe való összefoglalásával, vagy egybevetítésével, vagyis a végtelenül osztható, azaz számtalan változatos alakokban meghatározható és véghetetlen térben nyeri — azaz a térben, a mely mint ezen gondolatilag szemlélt alak az érzéki tény minden változatosságát magában egy szemléletben egyesíti a t i s z t a, abszolút, mennyiség t a n i t é r b e n. Ezen gondolati alak közelebbi analysisébe itt nem bocsátkozhatunk. De az eddigiekből is már eléggé kiviláglik az abstrakció azon ferdesége, a mely ezen roppant bonyolult alakot az egyszerű érzéki terjeszkedés felfogásának feltételévé tenni akarja, úgy mint az már az állatnál is megvan. Egyedül az érzéki tény ezen végtelen változatosságának egybevetítése mellett válik lehetségessé a m e g k ü l ö n b ö z t e t é s, azaz, az egyedi érzéki alaknak másokkal szemben való, vagyis szellemi meghatározása. Megkülönböztetés csakis ellentétben, a legtökéletesebb megkülönböztetés pedig csakis universalis ellentétben, vagyis változatossági alakokban válik lehetségessé. Ezen változatossági alakokon kívül csak korlátolt érzékiség lehetséges.

Ilykép, ugyanazon egyszerű alpból kiindulva, származtatuk a szellemi működésnek ezen egyedi határozottságot nélkülöző schemaszerű, elmosódott jelenségét, a mely a különleges egyedi érzéki sajátságokat az összjelenségben eltünteteti, míg a megegyező érzéki sajátságok abban sajátságos módon előtűnnek. Megvilágítottuk a fogalmi felfogás természetét, a nem-közvetlen, nem-létezőnek, a pusztá alanyiság látszatának tényleges létalapját, valamint a szellemi határozottságnak jellegét, a melyet mint ezen bonyolult ösztünet eredményét, az egyszerű érzéki határozottsággal szembe állítottunk. Megvilágítottuk a szellemi áthatóság okát, és felszlattuk az absztrakt gondolkodás azon ellenmondását, mely a nemlétezőt megjelentkeztetni véli. Kimutattuk miként függ az absztrakt universalis felfogás össze az ismeret létesítésével és a szerves fejlődés általános alapjaival.

Valamint ezen pontok, úgy a gondolkodás fejlődésének ténye is, megvilágítható itt, a mint a teremtőképzelet alakításában mutatkozik, a melynek alakjaiból az emberiség lassanként tiszta, elvont alakok szemléletére emelkedett. Míg az eddigi philosophia csak a gondolkodás adott tényeivel mint külső formásokkal foglalkozott, a mi álláspontunk nyújtja először az alkalmat arra, hogy azzal tárgyilagossan foglalkozzunk. ezen tények tárgyilagos mélyeibe hassunk, és az összefüggés nélküli anyagot benső összeköttetésében, létének szükségképeni egységes alapjaiban és fejlesztésében szemléljük. Mondhatjuk, hogy a plassonnak végtelenül gazdag vegyi képzékenységében, minden szervezetnek és minden ismeretnek ezen alapfeltételében, találja egyuttal megoldását a képzelet alakulatainak végtelen változatossága is. Így tünik fel előttünk a képzelet, mint ama számtalan alakokba elváltozó Proteus, mint ama mindent elváltoztató varázshatalom, a mely a legtávolabbt egységesen egymásra vonatkoztatja, egybevetíti, és a látzólag összeférhetlent ellentállhatlan hatalommal egybeolvasztja. Egyedül a teremtő képzelet ezen érzéki alapjából létesülhetnek a gondolkodás universalis alkotásai. A phantasia teremtette így a jelt és a nyelvet, mert a rezgési sorozatokban összekötött egyedi alakulatok ezen tevékenységüknél fogva vezetnek a másra, jelzik azt, és ezen alakok mint összefüggő

sorozatban egymásra vezető alakzatok, helyettesíthetik egymást. Az eredeti jelbeszéd (pantomime), a melyből a nyelv és írás származik, ilyen érzéki jelentőségteljes alakokból indult ki*.

Világos lesz előttünk, hogy miért nem vagyunk ugyan képzeletünkben a szemléletileg adott alakokhoz kötve, miért »képzelhetünk el fekete hattyukat« vagy »embereket, a kik fejüket hónuk alatt hordják«, hogy azonban semmiféle tapasztalati alakot el nem képzelhetünk, a mely ezen változékonyság törvényeinek, a mennyiségtan törvényeinek alávetve nem volna. Mindkét körülmény ugyanazon okból ered. Épen mert szerves öntevékenységgel a plasson teljes változékonysága agyvelőrendszerünkben kifejtését találja, képzeletünkben messze túl megyünk a külső benyomás folytán a plassonban adott szemléleti alakokon. De éppen azért benn kell már foglalva lenni ezen külső benyomás folytán létesült szemléleti alaknak a plasson kifejtett változékonysági alakjaiban, a melyek ezen véghetetlen gazdag változatosság alakjában épen a tiszta gondolati alakokban szemléltetnek. Ha tehát Wundt (Die Axiome der Mechanik) »teremtő synthesist« keres, a melyet minden matematikai térbeli szemlélet a priori alkotott feltételének állítja, akkor ezen teremtő synthesist csak a teremtő képzelet működésében láthatjuk, a mely a plasson változékonyságának kifejtésében minden gondolatnak és szelleminek alapját adja. Világos, hogy ezen synthesis sem az egyedben, sem a fajban egy varázsütéssel adva nincs, a mint azt az aprioritás elvont feltételezésében elképzeljük, hanem csakis érzéki tényezők lassu kifejlődésének eredménye. A közelebbi analysis valóban kimutatja a matematikai ismeret alakjaiban rejlő roppant változatosságot és ezen változatosság természetébe való alaposabb belátás és közelebbi szervezkedésének kutatása, a mint az tényleg szellemi életünkben adva van, sokkal nehezebb, de egyuttal sokkal háladosabb, mint az aprioritás ezen schematismusának egyszerű feltételezése, a mely ép oly könnyű és kényelmes, mint meddő és üres.

* Részletesen mutatja ezt ki F a u l m a n n Károly »Geschichte der Schrift« című jeles munkájában.

Az eddig előadottakban láttuk, miként fejlődik a lét és gondolkodás ellentéte az érzéki lét sajátzerű complicációján belül. Itt már most, ezen alapot vető értekezésünk befejezése-kép még azt fogjuk megkísérelni, vajjon ugyanazon alapokból megvilágítható és demonstrálható-e az absztrakt világnézet alap-ellentétének, a lét és jelenség ellentétének lénye és származása is. Álláspontunk valódiságának próbája abban fog állani, hogy kimutatjuk, miszerint a szellemi jelenség ősalakjából kiindulva nemcsak a szellemi tevékenységnek eme vagy ama jelensége, vagy sajátsga, hanem hogy minden sajátsgai és minden jelenségei eddig nem sejdített világosságban ugyanazon szempontból megvilágosodnak, hogy innét áttekinthetlen világosság terül el a szellemi élet egész birodalma felett. Távol vagyunk attól, hogy azt higyjük, mintha óriási feladatunkat teljesen minmagunk kivihetnők. Ezen kivített a philosophiai tudomány egyetemben a természettudomány haladásával jövő évezredekben át fogja keresztülvinni. Feladatunkat teljesítettük, ha a jövő kutatásának új tért nyitottunk. Az, hogy ezen tan nem megkövült tételek hal-maza, vagy bezárt rendszere, hanem szerves lényhez hasonlóan, olykép mint eddig egy tan sem, önmagában hordja a fejlődés csiráit, az új kérdések zömét teremti, a kutatások áttekinthetlen sorát szükségessé teszi, igazságának ismertető jele. Az igazság országa, a mely az absztrakt világnézetében az ismeret kutató szeme előtt örök éjbe rejtőzvé, világosságtól félő alakban tűnik elő, feltárul előttünk, mint a világosságnak megmérhetetlen országa.

A lét szűkebb értelme, a mint láttuk, a közvetlen egyszerű jelenség előtünését jelzi. Nykép tágabb értelme van a jelenség szónak, a mely általánosan a legbonyolultabb szellemi alakokra is, mint közvetlen adottakra alkalmaztatik. De épen a mennyiben az egyedi jelenség is ezen általános gondolati körbe vonatik, s abban felolvasztatik, annyiban nyeri az az elvont, puszta jelenség jellegét. Ennek ellenében felmerül ugyan újra az abstract felfogásban az érzéki közvetlenség, a lét, de a lét ezen elvont gondolkodás vonatkoztatásában, a lét mint elvont alak.

Az eredeti érzékiség álláspontján nem vehető a jelenség tevékeny változása oly valaminek, a mivel az a semmibe,

azaz, az abstractio örvényébe sodortatnék. Ez csakis az elvont gondolkodás előtt látszik így. Valóban csakis a tevékenység ezen egymásíránti vonatkoztatásáon egymást megváltoztató léte-mozzanatokban, azaz ezen változásban van adva a tevékeny, a valóságos, az érzéki lét. Ezen változtatás tehát éppen ezen lét tevékeny ö n f e n t a r t á s a, nem pedig annak megsemmisítése vagy megtagadása, hanem éppen annak megigienlése, annak való-sítása. Ezen változásban nem vész el az érzéki létnek egyedi határozottsága, sőt az csakis ezen közösségben, ezen változásban, ezen egymásíránt való tevékeny feszítő meghatározás-ban van adva. Még az emlékezetben fenntartott érzéki összalak-zatok is csakis összalkotásuk berendezésében, azaz viszonylag tartatnak fenn, de önmagukban, mint ezen meghatározott speci-ficált rezgés és feszítés az eleven tevékenység ezen finom válto-zásában folytonosan újra alakíttatnak és fenntartatnak. Ezen változás tehát és ezen egyedileg meghatározott közvetlenség ere-detileg ugyanazon tényt képezik. Az érzéki tény tisztán mint olyan, össze nem zavarva elvont feltételezésekkel és schemákkal, a melyek azt egyedül lény nélküli pusztá phaenomenon színében tüntetik elő, csakis ezen változásában fogható fel mint tényleg és valósággal önmagát fenntartó valami; az érzékiség csakis mint egyedileg meghatározott váltakozás élete, csakis mint ezen változtató tevékenység önmagában és a mással szemben valóban közvetlen és tevékeny létező.

De egészen másképen alakul ezen viszony, ha azon módot vesszük tekintetbe, mely szerint az érzéki tény változó viszonyai megtartatnak központi agyvelő-szemléletünkben, — az e m l é k e z e t b e n. Az emlékezeti funktió ezen folyamata lényegében különbözik az érzéki változás egyszerű tényétől, és szükségkép egész új színben tünteti azt fel. Az emlékezetben a mint tudjuk, a fennemlített relativ módon összalakutokban fenntartatnak a változás egyes stadiumainak megfelelő alakza-tok, a változás véghezmenetelét utánképző, szervesen megállapí-tott sorrendben. Ezen emlékezeti alakzatok már most valósággal egyedileg különböző alakzatok, egyedileg különböző tények és jelenségek, a melyek azonban mint egyenjogu központi tevékeny-ségi mozzanatok a legbensőbbben egybe vannak szöve ugyanegy átövedző összetevékenységben, a mely a közvetlenségben való

változás számtalan stádiumait a megjelentkezetésnek benső egységében egybevetíti, ugyanazon egy tény és jelenségként tünteti elő. A szellemi öntudat, a mint azt az eddigiekben már meghatároztuk, ezen emlékezeti stádiumok körében bizonyos szervileg megállapodott rendben kénytelen mozogni és az előtűnő jelenségek ezen elvonuló változásában nem talál támaszt és megállapodást. Ezen megállapodását csakis az autonom mozzanatok összjelenségében találja. Egyedül ezen összjelenségben jelentkeznek ezen változó alakzatok mint ugyanazon tény és jelenség, csakis így, a váltakozva feltűnő mozzanatok ezen tényleges egybefoglalásában tüntetik elő a m a r a d a n d ó t. Ezen változó jelenségek létének a z o n o s s á g a, az öntudat számára nem fekszik többé magában ezen futólagosan előtűnő és eltűnő közvetlen érzékiségben. A j e l e n s é g v á l t o z i k, az egyes emlékezeti mozzanatok előlépnek és eltűnnek, elmosódnak az összjelenségben, a mennyiben abban kiváló eleven érzéki tevékenységet ki nem fejtenek, elmerülnek ezen universalitás, ezen nem-lét örvényébe, az abstractió örvényébe, a s e m m i b e. De a mennyiben az egyedileg előtűnő alakok is csakis ezen universalitás vonatkoztatásában szemléltetnek, ezen universalis háttérükben és nem a változó közvetlenségben leljük létük megállapodottságát. Ezen tudatban csak azon tény találja hű kifejezését, hogy az emlékezetben megtartott e g y e s alakzatok, habár egybevetítve vannak is, mindazonáltal nem ugyanazon egyedi létet képeznek, hogy azonosságuk ennél fogva nem ezen emlékezeti mozzanatok közvetlen érzéki jelenségében, mint olyanban van adva.

Ezen össztevékenység már most az, a miben a változó egyedi jelenségek, számtalan központi szemléletek áttekinthetetlen sorba egybevetítettnek. Ezen változékonyság, a mely az ismereti tevékenységet illetőleg a plasson változékonyságából ered, megfelel egyuttal az érzéki tény és valóság általános viszonyainak. Tekintsük például csak a vizet, a mely a folyóban zúg, majd a jégben merev alakot ölt, a léghen gáznemű alakban oszlik szét, a felhőkben finom hólyagocskák alakját ölti, számtalan szilárd és folyékony szervetlen vegyületekben megkötetik és végre a szerves élet roppant gazdag alakításáiban oly kiváló szerepet játszik. Látjuk miként az öntudat — az emlékezet és képzelet

alkotásaiban a megtartott egyedi alakzatok, ezen közvetlenség általános természetének megfelelőleg, a változások véghetetlen sorozatával fűződnek egybe.

Láttuk azt is, mikép lép szükségkép háttérbe az egyedi az ösztényben. Az egyedinek visszalépése és elmosódása azonban itt éri el tetőpontját, a hol universalszemléletben a legkülönbözőbb egyedi alakzatok és a legkülönbözőbb érzéki, rezgési sajátságok egyformán egy öszténybe vetítettnek, és így az összjelenségben is csak mindennemű érzéki határozottság teljes feloszlását tüntetik elő — azaz a nem-érzékinek, az érzék-fölöttinek szemléletét. Mert itt egy érzéki létező sem érvényesítheti magát önmagában, épen a mennyiben ezen ösztény és összjelenség mint olyan létezik. Az érzéki tény határozományainak tarka különfélesége egyenletesen elsüllyed ezen nagyszerű, áttekinthetetlen ösztényben és roppant gazdagságának színpompájá: ezen egyforma, neutralis egységben elhalványul nyugodt, egyforma, színtelen és alakatlan szemléletté, eltűnik a szellemi szemlélet ezen új világosságában, valamint a spektrum számtalan színárnyalatai egyesülnek a fehér napvilágban. Ha itt enyhébb módon egyes közvetlen érzéki alak elő is tűnik az összjelenségben, hogy csakis így kölcsönözze ezen tiszta gondolati jelenségnek a létnek, a közvetlenségnek látszatát, a gondolatiság jellege mégis megmarad ezen az összjelenségből előcsillogó »tiszta elvont lét« képeiben is. Az öntudat, a mely az emlékezetben fenntartott jelenségek változásában megállapodást nem talált, — csakis önmagában találja ezen megállapodását, ezen maradó, ezen változatlan, ezen összjelenségének megfelelőt és ezen totalitásában szemléli az igazat és való, a változó érzéki tünemények következetes kifejtését, teljes, universalis, valódi létét.

Ezen tény már most egyik érzéki, egyedi jelenségnek sem felel meg mint olyannak. Nem áll előttünk többé ezen szín, ezen alak, ezen belfeszítes viszonya stb., mert hisz mindez véghetetlen változatosságában egyenletes módon egy ténybe és jelenségbe van olvasztva, és a véghetetlen változatosság ezen egyenjogú érvényesítésében áll előttünk a határozott különleges érzéki ténynek a belsőség ezen oceánjába, a

nem-érzelmi szemlélet tiszta világosságába való elmerítése. Az eredeti érzelmi határozott lét ezen megtagadása azonban csakis minden elképzelhető változatosságának ugyanazon összjelenségbe való egybefoglalásával létesíthető. Így tűnik fel előttünk a szellemi felfogás, ezen szintelen, alakatlan, határozatlan, az az egyedi érzelmi módon meg nem határozott valami, az a mi egyszersmind a jelenség változásával szemben a maradádnak, változatlannak színét ölti. Természetesen, mert hisz minden elképzelhető érzelmi változatosság egybefoglalása lebeg előttünk, azaz olyas valami, a mihez valamely külső új változás többé hozzá nem fér. Innét van az is, hogy a »lét« az »anyag« ezen vonatkoztatásában egyúttal csakis mint minden változás lehetőségége vagy pusztá tehetsége van adva, a mely »lehetőség« minden érzelmi előtt feltételezendő a prioritás látszatát nyeri ott, a hol a gondotati alakok felismerése, azok önmagukban való megvizsgálása még nem lett megpróbálva. Látjuk tehát, miként folynak a szellemi tények és sajátságok egész sorozatai, a melyeket eddig pusztán össze nem függő tényekben, csakis külsőleg soroltak fel és rendeztek be, szerves összefüggésükben ugyanazon egységes alapból, az érzelmi tény ősalapjából. Minden lépésünk, a melylyel a szellemi élet terén előre haladunk, új fegyverekkel gyarapítja érveink arzenálját.

Ezen szellemi szemléletben fekszik a dolgok »állandó lét-alapja«, a mely tehát mint olyan határozottan különbözik az egyedi érzelmi alakzatok változó, mulandó jelenségétől. De mint-hogy másrészt ezen szellemi össz-szemlélet, a mint láttuk, csak az érzelmi autonom mozzanatok eredménye, ugyanazon öntudatban szükségkép állítatik az is, hogy ezen jelenségek nem oly valamit képeznek, a mi ezen nemérzelmi, gondotati alapléten kívül esnék, hanem inkább oly valamit, a mi azon belül, a mi ő magán azon történik. Így tűnnek fel ezen változó jelenségek a gondotati állandó, változatlan alapléti módosításai- és változásai-ként, úgy, hogy ezen érzelmi nem-jelentkező lét maga az, a melyről azt állítják, hogy az érzelmi jelenségben előtűnik, azaz, hogy a lét maga jelentkezik. Ez ellentmondás az abstrakció szempontjából, de világos a mi szempontunkból, a mely az abstrakciónak feloszlatása, csak a mennyiben egyúttal annak demonstrációja, megvilágítása és igazolása.